

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ (ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ)

План

§ 1. Поняття і сутність екологічної безпеки.

§ 2. Основи нормативно-правового регулювання екологічної безпеки.

§ 1. Поняття і сутність екологічної безпеки

Однією з найактуальніших проблем, які постають у процесі подальшої розбудови соціальної, правової держави в Україні, є забезпечення її екологічної безпеки. Остання визнається одним із головних, пріоритетних напрямів державної екологічної політики, невід'ємною умовою сталого економічного і соціального розвитку України.

Екологічна безпека, будучи також важливою складовою глобальної та національної безпеки, являє собою стан захищеності довкілля перш за все від порушення його екологічної рівноваги. Головна мета забезпечення екологічної безпеки полягає в підвищенні захищеності особистості, її життя і здоров'я в умовах поглибленої екологічної кризи.

У цьому зв'язку виникають питання захисту життєво важливих інтересів громадян, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх екологічних загроз. Це зумовлено передусім значним антропогенним впливом та техногенною перевантаженістю території України, наявністю та необхідністю подолання негативних екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи та інших надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, неефективним використанням природних ресурсів, широкомасштабним застосуванням екологічно шкідливих і недосконалих технологій, речовин, матеріалів, негативними

екологічними наслідками оборонної та військової діяльності, природними катаклізмами та іншими чинниками.

Ефективність забезпечення екологічної безпеки в Україні залежить від багатьох факторів: рівня правового регулювання відповідних суспільних відносин; належної правової регламентації екологічно небезпечної діяльності; наявності діючого механізму захисту екологічних прав громадян (зокрема, права на екологічну безпеку); підвищення рівня освіти та екологічної правосвідомості населення; розвитку екологічного законодавства та ступеня наукової розробки цієї проблеми тощо.

Термін «*екологічна безпека*» як різновид більш широкого поняття — «безпека», що походить від англійського слова «security», є самостійною складовою та обов'язковою передумовою національної і міжнаціональної безпеки. Законодавче визначення цього терміна міститься в Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. [1], згідно з яким під цим терміном розуміється *«захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам»*. Водночас самостійне значення має термін «екологічна безпека», який Закон України від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 50) [2] визначає як *такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей*.

Як бачимо, формулювання екологічної безпеки має принципові відмінності від визначення національної безпеки. Останнє передбачає не лише запобігання реальним та потенційним загрозам національним інтересам, у тому числі й екологічного характеру, а й їх виявлення та нейтралізацію. Екологічна безпека відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» спрямована лише на попередження екологічно негативних наслідків.

У законодавстві сформульовані й інші підходи до поняття екологічної безпеки. Так, державний стандарт України «Безпечність промислових підприємств. Терміни і визначення» (ДСТУ 2156-93) [3] визначає *безпеку населення, матеріальних об'єктів, навколишнього*

середовища як *відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю заподіяння будь-якої шкоди*. У такому випадку стандарт фактично виходить з концепції екологічної безпеки, основою якої є теорія екологічного ризику.

Екологічна безпека як багатоаспектне явище є об'єктом дослідження науковців різних галузей науки, у тому числі й юриспруденції. Так, В. І. Андрейцев, аналізуючи дану проблему, дійшов висновку про існування *права екологічної безпеки* як комплексної галузі екологічного права, що тісно пов'язана не тільки із природоресурсним та природоохоронним правом, а й з іншими сферами правового регулювання діяльності, яка небезпечна для довкілля, здоров'я та життя людини. На його думку, право екологічної безпеки — це система правових норм та інших юридичних засобів, які спрямовані на створення умов для реалізації суб'єктивного права громадян на екологічну безпеку та захист його в разі порушення, регулювання відносин щодо здійснення екологічно небезпечної діяльності з метою запобігання погіршенню екологічної обстановки, виникнення небезпеки для природних систем і населення, а також здійснення у разі виникнення екологічної небезпеки системи заходів, спрямованих на ліквідацію небезпечних наслідків, визначення режиму використання екологічно небезпечних територій і об'єктів, встановлення особливого статусу осіб, потерпілих від негативних наслідків природної стихії чи техногенного впливу, досягнення режиму безпечного існування населення і стану довкілля на регіональному, національному і транс-кордонному рівнях [4, с. 8].

Дискусійність та неоднозначність формулювання поняття екологічної безпеки підкреслюють й інші правознавці. Так, Л. В. Струтинська-Струк пропонує з правової точки зору під екологічною безпекою розуміти стан захищеності навколишнього природного середовища та його елементів, обумовлений відсутністю недопустимого ризику заподіяння шкоди життю та здоров'ю людини і довкіллю в цілому. Такий стан досягається шляхом застосування системи правових, організаційно-управлінських, науково-технічних, економічних та інших засобів, за допомогою яких регулюється порядок здійснення діяльності, що є (або може бути) екологічно небезпечною, з метою попередження негативного впливу на довкілля [5, с. 9].

§ 2. Основи нормативно-правового регулювання екологічної безпеки

Правове регулювання екологічної безпеки в Україні має свою законодавчу хронологію. Так, основоположні засади екологічної безпеки були започатковані в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. [6] У цьому політико-правовому акті було виділено окремий розділ «Екологічна безпека», в якому зазначено, що держава Україна дбає про екологічну безпеку громадян та може заборонити будівництво, а також має право припинити діяльність будь-яких підприємств, установ, організацій та функціонування інших об'єктів, які спричиняють чи можуть спричинити загрозу екологічній безпеці. У Декларації вперше було закріплено обов'язок Української держави щодо забезпечення екологічної безпеки. У подальшому це принципове положення знайшло своє закріплення і в Конституції України (ст. 16).

Законодавчим підґрунтям для формування суспільних відносин у царині забезпечення екологічної безпеки став Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., який розглядає екологічну безпеку життєдіяльності людини як невід'ємну умову сталого економічного та соціального розвитку України і закріплює відповідні заходи правового впливу щодо її забезпечення.

Подальший розвиток правового забезпечення екологічної безпеки зафіксовано у постанові Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. «Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» [7]. Спеціальний розділ цієї постанови «Стратегія і тактика гармонійного розвитку виробничого та природоресурсного потенціалу» містить приписи, які безпосередньо стосуються розв'язання проблем техногенно-екологічної безпеки. Зокрема, комплекс необхідних заходів передбачає: здійснення перебудови середовища, технічного переозброєння виробничого комплексу на основі впровадження новітніх наукових досягнень, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів; застосування відновлюваних джерел енергії, розв'язання проблем знешкодження і використання всіх видів відходів; налагодження

ефективного екологічного контролю за науково-дослідницькими роботами із створення об'єктів штучного походження, їх проектування, будівництва та фінансування з метою управління техногенними навантаженнями, раціонального використання природних ресурсів і розміщення продуктивних сил; проведення класифікації регіонів України за рівнями техногенно-екологічних навантажень; розробка методології визначення ступеня екологічного ризику для довкілля, обумовленого техногенними об'єктами; проведення досліджень з метою створення системи моделей моніторингового контролю за об'єктами спостережень у промисловості, енергетиці, будівництві, на транспорті і в сільському господарстві.

Своє логічне продовження зазначені питання знайшли в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [8], де забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи визначені як стратегічна мета і одночасно головний принцип державної екологічної політики.

Сьогодні можна стверджувати, що об'єктивно утворилось і продовжує формуватися нове коло екологічних суспільних відносин у сфері забезпечення екологічної безпеки, що вимагають всебічного правового регулювання і пронизують усі сфери життєдіяльності людини.

Відповідно до Закону «Про основи національної безпеки України» (ст. 3) *об'єктами* безпеки виступають: а) *людина і громадянин* (їх конституційні права та свободи); б) *суспільство* (його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні цінності, інформаційне й навколишнє природне середовище та природні ресурси); в) *держава* (її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність). Отже, об'єктами екологічної безпеки є життєво важливі інтереси її суб'єктів: права, матеріальні й духовні потреби особи, природні ресурси й навколишнє природне середовище як матеріальна основа розвитку держави і суспільства. Характерно, що людина є не лише суб'єктом відносин із забезпечення екологічної безпеки, а й об'єктом, на який може впливати забруднене навколишнє природне середовище і який потребує відповідного правового захисту.

Суб'єктами забезпечення екологічної безпеки є: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада Національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної та спеціальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Збройні Сили України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України, громадяни України, об'єднання громадян.

Забезпечення екологічної безпеки — це діяльність, яку мають здійснювати органи державної влади, органи місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи, на яких законодавством покладені відповідні обов'язки та вимоги в зазначеній сфері. Мета такої діяльності полягає в реалізації особливих заходів для того, щоб зменшити вірогідність виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру, попередити та ліквідувати наслідки природних стихійних лих, які являють собою загрозу життю, здоров'ю населення та навколишньому середовищу.

У свою чергу, *правове забезпечення екологічної безпеки* становить систему спеціальних заходів і вимог, передбачених законодавством, дотримання яких має попередити або звести до мінімуму заподіяння шкоди життю, здоров'ю і майну населення, навколишньому природному середовищу в результаті дії природних і техногенних факторів — аварій і катастроф.

Забезпечення екологічної безпеки переслідує свої особливі цілі та завдання. Характер їх обумовлений ступенем небезпеки для населення і природного середовища факторів природного та техногенного характеру. Забезпечення екологічної безпеки пов'язане з вимогами законодавства, які стосуються експлуатації господарських та інших об'єктів, поводження з речовинами, матеріалами, небезпечними механізмами, що становлять особливу небезпеку для суспільства і природи. Це — ядерні об'єкти, радіоактивні речовини, деякі види промислових об'єктів і т. ін. Крім того, забезпечення екологічної безпеки пов'язане з попередженням та ліквідацією наслідків природних стихійних лих.

Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки здійснюється за допомогою відповідних заходів державного впливу, які спрямовані на: впровадження науково обґрунтованих нормативів природокористування та охорони довкілля; проведення контролю за станом навколишнього природного середовища; зниження антропогенних

навантажень, ліквідацію наслідків шкідливого впливу людської діяльності на довкілля; впровадження у виробництво екологічно безпечних технологій, зменшення та ліквідацію наслідків Чорнобильської катастрофи; профілактику неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» конкретизує напрями правового впливу і встановлює широке коло організаційно-правових, економічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки, система яких передбачена не лише статтями 51–59 цього Закону, а й закріплюється в інших нормативно-правових актах екологічного та інших галузей законодавства України. Серед них такі: екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів; охорона навколишнього природного середовища при застосуванні заходів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних, хімічних речовин та інших препаратів; охорона довкілля від неконтрольованого та шкідливого біологічного впливу; охорона навколишнього природного середовища від акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого впливу фізичних факторів та радіоактивного забруднення; охорона навколишнього природного середовища від забруднення виробничими, побутовими та іншими відходами; екологічна безпека транспортних засобів; дотримання вимог екологічної безпеки при проведенні наукових досліджень, упровадженні відкриттів, винаходів, застосуванні нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем; вимоги екологічної безпеки щодо військових оборонних об'єктів та військової діяльності; екологічні вимоги при розміщенні й розвитку населених пунктів.

Список нормативних актів та літератури

1. Про основи національної безпеки України [Текст] : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // Відом. Верхов. Ради України. — 2003. — № 39. — Ст. 351.
2. Про охорону навколишнього природного середовища [Текст] : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII // Відом. Верхов. Ради України. — 1991. — № 41. — Ст. 546.

3. Безпечність промислових підприємств. Терміни і визначення [Текст] : Держ. стандарт України. ДСТУ 2156-93. — (Чинний від 1995-01-01). — К., 1994.
4. Андрейцев, В. І. Право екологічної безпеки [Текст] : навч. та наук.-практ. посіб. / В. І. Андрейцев. — К. : Знання-прес, 2002. — 332 с.
5. Струтинська-Струк, Л. В. Правове забезпечення біологічної безпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Л. В. Струтинська-Струк. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. — 20 с.
6. Декларація про державний суверенітет України [Текст] : Декларація від 16.07.1990 р. № 55-ХІІ // Відом. Верхов. Ради УРСР. — 1990. — № 31. — Ст. 429.
7. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки [Текст] : постанова Верхов. Ради України від 05.03.1998 р. № 188 // Відом. Верхов. Ради України. — 1998. — № 38–39. — Ст. 248.
8. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року [Текст] : Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI // Відом. Верхов. Ради України. — 2011. — № 26. — Ст. 218.
9. Андрейцев, В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики [Текст] : монографія / В. І. Андрейцев. — Д. : Нац. гірн. ун-т, 2011. — 373 с.

Контрольні питання

1. Що таке екологічна безпека?
2. Які нормативні акти стали підґрунтям для правового регулювання відносин із забезпечення екологічної безпеки?
3. Що є об'єктами екологічної безпеки?
4. Назвіть суб'єктів у сфері забезпечення екологічної безпеки.
5. Які правові заходи передбачені законодавством щодо забезпечення екологічної безпеки в Україні?